

Rászlai Tibor

A széphalmi ízlés távlatai

Szellemi frontátvonuláskor, még inkább a korszakváltás kényszereinek szublimálása-kor újra és újra rákérdeznek: minek kell tekinteni a költőt, mit kell várni tőle?

A 19. század hamvas kezdetén voltak, akik azt mondták: az a nagy (költő), aki istenit gondol bele a világba. Mások viszont úgy vélekedtek: az a nagyság ismérve, ha valaki istenit lát a világban. Vörösmarty az első felé hajolt, s kiemelte a magyar költészetet abból a határozatlanságából, mellyel nem tudta, hol a helye: *„Személyes, azaz alkalmi legyen-e, avagy köztárgyat foglaljon magában.”*¹

Irodalmi életünk alakulása Vörösmarty számára dolgozott. Börzsönyi évei alatt a nagy irodalom megállapodott. Az analitikus munkákat felváltották a kritikai „eszmélkedések”, összefoglalások. Az ú. n. klasszikai ízlés munkásai irányzataik oromzatára jutottak – s ott már új napfény, a romantika sugara érte őket. Kölcsey Berzsenyiről mondott kritikája: t. i. Berzsenyi elérte azt a pontot, melyet nehezen haladhat meg², – záróitélete az egész iskolának. Kazinczy is megkezdi eszméi aratását: *„A harminc esztendő olta keresett koszorúk – írja 1815-ben – az én főmre most rakással, halmozva szállanak. Két év alatt három nagy ember munkáját adhatám ki... a’ Dayka Verseit egy kötetben, a’ Báróczi munkáját nyolcban, a’ Superint. Kiss János Verseit háromban... Ötvenhatodik évét életemnek s most jútok azon szerencsére, hogy velem dolgoztatnak.”*³ Közben kitört a Mondolat-harc. Ám a széphalmi mester zavartalanul hirdeti: *„A Nyelvrontók száma szaporodik s utoljára is minden tudósabb ember az én felelem lesz, a tudatlan, azaz tudomány nélkül való mindig ellenem lesz.”*⁴ Pápay Sámuel⁵, de különösen Horváth Ádám és Kölcsey bírálata Kazinczyt összefoglalásra készíti: *„... a mi Iskolánk neve nem Neológia, hanem Syncretismus”* –, e kijelentése mindenkit lecsendesít.

Amint a küzdelemből kifakulnak a szenvedélyek, az *esztétikai elvszerűség* kerül előtérbe. A glosszázgató szónyelvészkedés helyébe⁶ a nyelv organikus felfogása lép.⁷ A nyelvszemlélet még nem jut ugyan el az esztétikai tisztaságig, a grammatizálás nem szigetelődik ki belőle, de már kizárólagos racionalizmus jellemzi, helyet kap benne a stílus nyelvsztétikai szempontja. Kölcsey érzékenységét bizonyítja: nála tapintható ki ez a fordulat először. Meglátván Kazinczy nyelvideál-fogalmának egyoldalúságát kimondja a nyelvújítás igazi elvét: *„a stylistá formálja a nyelvet”*.⁸ A tudós nyelvszemszerűséggel szemben – mint óhajtott vágy és igény – megjelenik tehát az *ihletett nyelvképzés*. Ezen idea gyökeréből új fogalom hajt ki: az írói képzelet teremtő szabadsága. Kölcsey megsejti ezt a fogalmat – mi formálja a „stylistát”? –, de a végső következtetésig nem jut el, nem válaszol önmaga kérdésére.

Kazinczyt viszont fogva tartja saját útjának történeti értékelése: a nyelv anyagának –

passzív képességének – bővülése, ezt élete legnagyobb érdemének tartja. “A mi egész dicsőségünk az – írja, kezében az Igaz Zsebkönyvvel –, hogy mi irtottuk ki az utat.”⁹ Az írói egyéniséget azonban csak az ízlés határvonaláig mérte le, s ezen belül is “az új szók, új syntaxis, újszínű struktúrák” használatának szempontjaival értékelt. A teremtő erő lélektanához nem volt átfogó érzéke, csak részletműködést vizsgált. A “phantasiának” csak a festés jogát biztosította. A műalkotástól logikus ideamenetet és érzésfejlést kívánt.¹⁰ A műalkotás elemzését egyébként is a lírára redukálta. Ily távlatból nézte maga körül az irodalmi életet, annak első nyilvánosságát biztosító folyóiratait: a Tudományos Gyűjteményt és az Erdélyi Múzeumot, és később az Igaz Zsebkönyvet s Kisfaludy Auroráját – és a legfontosabbat, az új nemzedéket is innen ítélte meg. Boldogan írta ugyan: “*Rendes dolog, hogy az a megfoghatatlan individualitás mint üti ki magát minden cselekedeteinkben*”¹¹, ám mindezek ellenére csak az egyéniségformáját, lelki színét szerette viszontlátni követőiben. Így történhetett, hogy amikor “a nemzet közkedvességű Poétájji” Csokonai és Kisfaludy Sándor voltak, ő legnagyobb irodalmi értékeinknek Szemere Emlékezetét és Reményét, Kölcsey Phantasiá-ját, ennen “Epigrammáit s Tövisait”, Szentmiklóssy Alajos Világait s az Erdélyi Múzeumot tartotta.¹² Kazinczy az individualitást azonosította ízlésiránya individuációival. Nem gondolt arra, hogy a nagy írói egyéniségek mindig új keletet jelentenek, kiket saját világtájukról kell felfedezni és megérteni.

Kazinczy a fiatal Vörösmartyt is ebből az – ő széphalmi – ízléstávlatából látja meg. Mikor annak első versei – A számadóhoz és A völgyi lakoshoz – megjelennek az Aurorában¹³, szokásos lelkesültségével írja Kis Jánosnak majd Zádor Györgynek: “S hát az a derék, igen derék Veresmarty! Ha kiből, belőle várok igen sokat. Édesség, és a’ mi igen sok, érettség öntött el dolgozásán.”¹⁴

A levelek írásakor, 1823 végén Vörösmarty Görbön tartózkodott, nem tudhatott azokról. 1824 januárjában már Pesten volt, ekkor került kezébe Kazinczy Kovacsóczyhoz írt – hasonló tartalmú – két levele. Vörösmarty – aki ekkor huszonnégy éves volt, Kazinczy pedig hatvanöt – valószínűleg ismerte “a főliterátor” érdemeit. Nevét csodálattal hallhatta fehérvári cisztercita diákként, ellentmondó érzések között hallgathatta munkássága méltatását Czinke Ferenc egyetemi előadásain; műveit olvasta Börzsönyben, ahol Fehér László megismertette a széphalmi mester elveivel is. A rendkívül szerény Vörösmarty kitüntetésnek vehette, hogy Kazinczy felfigyelt “mutatványaira”. Annál feltűnőbb a Kazinczyhoz írt, 1824 február 18-án keltezett levele.¹⁵ Különös. Meglep bennünket a levél hűvös, tartózkodó jellege.¹⁶ Jóllehet érezzük a tiszteletet, de valami – bár szerénységgel hordott – mértéktartó tudatosság, önérzet vonul végig rajta. Meghajol Kazinczy érdemei előtt, mert “a mostani kornak utat nyitott a szabadabb menetekre”. Javalló ítéletét “örömmel és ösztönül veszi”, védelemnek tekinti azok ellen, akik megjelent darabjait “ócsárolni fogják”. De minden egyéb hiányzik a levélből: nincs benne hízelkedő megalázkodás, szokásos pártfogás-kérés, az irodalmi tájékoztatás, nevelés esdő hangja. Így csak az írhat, aki már túl van a kezdeten! 1824 elején vagyunk, a Zalán futása – “már kevés hia” – készen van. S Kazinczy sejtette ezt. A válaszul írt levélben – szokása szerint személyes adatok után kérdezősködik –

van egy mondata, ami elárulja találó sejtelmét: “Sokat várok Tőled – írja –, mert jó jel, ha a kezdő nem félig-érettet ad.”¹⁷ Érezte ugyanakkor azt is, hogy Vörösmarty egyéniségének jellegében, kultúrájában van valami, amely miatt már nem az övé. Legjobban Kazinczyt a Zalán futása izgathatta. Az eposz készülségi fokánál jobban érdekelhették annak esztétikai vonásai. Eddig több eposzról mondott ítéletet. “*Vice Ispán Gyöngyösinek... foly verse, minden érdeme ez... ő rontotta el a Magyarok ízlését. Azolta minden csak könnyen ír, s nem igyekszik jót és szépet írni. Zrínyi nem folyt így, de jól írt.*”¹⁸ Horváth Ádámban “*kár..., hogy az újabb nyelveket nem tanulta, kár, hogy a' mit nem ismér, útálja...*”¹⁹ Fazekas Mihály Lúdas Matyijában: “*A gondolat jó, az oeconomia jó, a stílus miserabilis, a prosódia is az, a moralitásról nem szólok.*”²⁰ Kazinczy kész formai kategóriák alapján ítélkezik, így várta a kész Zalán futását is.

Közben levelezésük – és minden más kapcsolatuk – megakad 1828-ig, amikor Vörösmarty (már mint a Tudományos Gyűjtemény szerkesztője) levelet ír Széphalom ősz ítéskének. Jóllehet a “személytelenség” éveiben is mindent tudnak egymásról. A régi triász helyét Toldy Ferenc és Stettner-Zádor György foglalja el. Főleg az utóbbi tapintata, figyelmes gondossága pótolja a levélíró Vörösmarty nehézségeit, esetenkénti kedvetlenségét, egyben kiszolgálja a csillapíthatatlanul érdeklődő Kazinczyt híreivel. Tőle szerez tudomást pl. a Zalán futásának elkészültéről. “*A céhbeli kritikusok – írja – aligha lesznek elégedettek, mert ő Homért és Ossiant tanulván, magának egy mind a' kettővel rokon, s mind a' kettőtől független nemzeti maniert teremtett.*” Ugyancsak Stettner-Zádortól értesült, hogy Vörösmarty “nehéz színjátékai” elkészültek.²¹ Szintűgy ő tájékoztatja Vörösmarty ortographiai felfogásáról, jottista írásmódjáról; Verseghynek “csömörig emlegetett tiszta magyarságá”-tól elforduló ízléséről, egynémely nyelvészeti elvéről, melyek Kazinczy vezéri öntetszését teljesítették ki.

1828. február 18-án Fáy Andrásnál az egymást távolról tisztelők térben felette közel kerülnek egymáshoz, de baráti kapcsolat nem alakul ki közöttük. Kazinczy amikor az Aspasiában olvasta Vörösmarty Emihez, A csendes haló, a Zalán futása megjelent részét, barátainak spontán kifakad: “*ősz fővel irigyli V. versezetét...*” “*Ezt a két nagyunkat (t. i. Vörösmartyt és Bajzát) ... forgatván szemem előtt, kedvem volna elmondani: Nunc dimittis servum tuum, Domine...*”²²

A magasztalások évről-évre mind erőteljesebbek. Mikor megjelenik a Zalán futása és a Cserhalom, így ír Zádornak: “*Megjövendöltem első fellépésekor, mi fog válni a' de-rék ifjúból s íme, teljesedve van. És mi lesz ő még ezután!*”²³

Toldynak szinte elragadtatással számol be érzéseiről: “*Te értesz, miért esik az, midőn az ő dolgozását olvasom, elragadtatva nézem, mi lesz ő akkor, midőn én már őtet nem fogom olvashatni. Hic vir hic est, quem promitti saepius audis. Ne szólj neki semmit, de csókold össze forróan az én nevemben.*”²⁴

Figyelme Vörösmarty anyagi helyzetére is kiterjed: “*Az Akadémia alkotóji jól tennék, ha őtet függetlenségbe helyeznék, mint Bernstorff Klopstock-ot*” – írja Bajzának.²⁵

Vörösmarty azonban tartózkodóan hallgatag. Levelezésében nyoma sincs annak, hogy Kazinczynak, akárcsak közvetett formában, válaszolt volna. E levélírói nehézkességet Gyulai Pál azzal indokolja, hogy Vörösmartyt bánthatta: a széphalmi mester gyak-

ran együtt emlegette Kovacsóczyval.²⁶ Kazinczy ezzel – Stettner és Toldy felvilágosító figyelmeztetésére – később felhagyott. Feltűnhetett Vörösmartynak ezekben a nyilatkozatokban az is, hogy Kazinczy mindig csak általánosságban szól, magasztal, de sehol sem konkrét, soha nem mond róla nyílt bírálatot. Kazinczy éppen arról volt ismeretes, hogy bírálati szintetikus jellegűek: bennük a filológus, nyelvész és az esztéta a legapróbb részletekig dualizálták tárgyukat. Vörösmartynak szükségképpen észre kellett vennie: a csak magasztaló elismerések mélyén valami rejtve marad. Valami lappang.

Kazinczyn ezidőtájt meghatározhatatlan nyugtalanság hatalmasodott el, s ez nem egyszer nehezen értelmezhető állásfoglalásra kényszerítette. Régi, meghitt triásza (Horvát István, Vitkovics Mihály, Szemere Pál) felbomlott, sőt el is idegenedett tőlük. *“Kinos nekem érezni, a Triasz bizalmatlanságát irántam. Hinnem kellett, h. a barátság közülünk odavan, éspedig örökre”* – írja Szemerének 1821-ben.²⁷ Egyébként is irodalmi irányítás, szervezés dolgában vajmi keveset várhatott tőlük, akik inkább széplelkű szolgálatot, mint írói hivatást teljesítettek.²⁸ Aki vérbeli író: Berzsenyi és Kölcsy – elhallgatott. Vagy mint Kisfaludy Sándor – Kazinczy ellenlábásává vált. Kazinczyra ráhajol az irodalmi nemzedékváltás leszálló napja. Mindinkább elmagányosul.

Ugyanekkor Pesten új nemzedék bontja szárnyait, jóllehet a széphalmi mester küzdelmeinek elvi lényegében osztoztak, ám lelki konstitúciójuk merőben más. Ez a nemzedék merészen és nyíltan szabadelvű: végleg szakított a “Grammaticai Catholicismus, Grammaticai Protestantizmus, Grammaticai Deizmus” pártszempontjaival.²⁹ Teljesen szabad és független irodalmat akar.

Kazinczy ennek igen örülhetett, hiszen éppen ebből a zsákutcából nem tudott kikászalódni. Fogva tartotta mindenkivel megbékélni akaró udvariaskodása, amely miatt saját gondolataival is alig-alig merészelt előhozakodni. Azonban nem látta meg, avagy későn ébredt arra: ez az irodalmi szabadelvűség csak egy szegmense Bajza, Helmecey, Schedel, Stettner, Kisfaludy Károly, Vörösmarty, “a szent kör”³⁰ lelkületének. S talán legyőzetésének tekintette, hogy e kör irodalma – amely tulajdonképpen új formát alig hozott, és jórészt a nyelvújítás nyelvanyagával dolgozott³¹, egy előtte idegen irodalmi gondolkodásmód meghonosításával – most elhomályosítja, meghaladottá teszi az ő irodalmát, ahol már nincs senki, aki hatásában, teremtő tehetségben az új körrel versenyezhetne, főleg nem Vörösmartyval.³² A közelmúltból Kisfaludy Sándor elleni kritikájának következményei véleményének óvatos és körültekintő megfogalmazására figyelmeztették. Így számára egyetlen útként a tartózkodó tónus maradt, a nyilvánosság előtt megelégedett a Vörösmartyban jelentkező irodalmi haladás hangsúlyozott kiemelésével.

Kazinczy mindvégig távol maradt Vörösmarty költészetének méltató elismerésétől. Ha egy-egy költeménye – pl. A magyar költő – “kedves” volt is előtte³³, újszerűt nem látott benne, így nem is értékelte sokra a lírikus Vörösmartyt!³⁴ Igaz: a Vörösmarty-líra hangpompája, eszmélkedő elborulása, ünnepélyes szónokiassága, mindenekfelett pedig képzeletének delejes, merengésre készítő színei még nem készültek el. Kazinczynak pl. nagyobb gyönyörűsége telt Bajza Bordalában.³⁵ A költemény könnyed,

ideát sugalló andalgásában, finomkodó, érzékeny dalszerűségében több értéket talált, mint Vörösmarty szózatos lelkeségében, amely mögött csak a fiatalság feygelmezetlen érzelmi tarkaságát látta. Nem ismerte fel, hogy éppen ez az érzelmi egyéniesülés új hangja. A romantikáé! Az érzések csendes, festegető, típusmintázó színvilága, a lírai hangzatok érzékeny dalsötétje, a szentimentalizmus maga kialakulóban. Új embertípus van kialakulóban.

Még idegenebb maradt Kazinczy előtt Vörösmarty epikája. Majd' egy évig hallgat a Zalán futásáról.³⁶ Amikor pedig Zádornak és Toldynak megnyilatkozik, csak a hexametereket dicséri benne, amelyeken Emil fiát tanítja a versejtegetésre³⁷, s irigykedve emlegeti "a szép Hajnát". A Cserhalomról Bajzának ugyanúgy szól, hogy "az *olly dísz ad, melyet a szomszéd, tőlünk csínnal messze fölül álló litteratura is dicsekvőleg említene*".³⁸

Kazinczy első kritikáját a Zalán futásáról 1827-ben írja, de azt is csak akkor, amikor Guzmics Izidor pannonhalmi bencés levelének bírálata felszabadította bátorságát. Elismeréssel emeli ki az eposz ossziáni kezdetét, harmóniáját, amellyel "a *hadi dolgot szépen és szép mértékben egyesítette az emberi szív érzéseivel*"; megadja neki a szokásos legnagyobb dicséretet: "Zalánnal *Literaturánk és korunk kevélykedhetik*". Kifogásolnivalót – látszólag – alig talál benne. Azt is rendkívül óvatos, inkább csak elvet érintő módon teszi (amelyből hiányzik a kritikai felfogás határozottsága, a kifogásolt szöveg pontos elemzése). Mindössze két óhaja van: "én azt szeretném – hangzik az első –, *hogy Zalánjában leltem volna több nyomát Homérnak*". A másik pedig: Zalán is sokat nyert volna, (mint minden egyéb munka), ha Vörösmarty követte volna Horatius intését.³⁹ Kazinczy igazi meggyőződését eltakaró módszeressége leplezi le: a Zalán futása nem az ő esztétikai értékeire volt szabva.

Közben állandó érdeklődéssel vesz tudomást Vörösmarty drámáiról és az Ezeregyéjszaka fordításának első kötetéről. Végző ítélete a "Kazinczy útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra" lapjairól hangzik el. Ahogy eddigi nyilatkozatai a kritikán innen estek, ez viszont azon messze túllőtt. "Nem *pirulok megvallani – írja – a párducus Árpád tömjénezőitől végre borzadok s szégyellek tekinteni társoknak. Én nem tudom, az a becsületes ember mit véthete oly nagyot az Istenek ellen, h. ezer esztendeig csendesen fekvethén sírjában, most onnan minden által felrángattatik, a' ki elhitette magával, h. hexametert pörölyözni, s valami olyanformát, mint az Eposz, összefirkálni (kiemelés tőlem – R. T.) is tud*".⁴⁰

E kijelentés mélyén egyéni keserűség érezhető, hiányzik belőle a kritikai igazság tárgyilagos szolgálata. Kétségtelen: Kazinczy az új irodalom vezéreit támadja. Némi okkal. De érthetetlen, miért éppen azzal akarta ezt a nemzedéket megsebezni, aki legnagyobb dicsősége volt: Vörösmartyval. E harcban Kazinczy őszintesége kapta a legszomorúbb sebet. Minden eddigi ítélete önvesztő; magasztaló bókjainak szétomló köntöse alól engesztelhetetlen éllel villan elő ítélete, amelyről nehéz eldönteni: az igazság vagy az ízlés ellen vétett nagyobbat. Mi magyarázza Kazinczy magatartását, amelyben nemcsak Vörösmartyval, hanem önmagával is szembekerült?

Kérdésünkre csak történeti úton felelhetünk.

Vörösmarty 1828-ban lett a Trattner György által indított Tudományos Gyűjtemény szerkesztője. Válságos körülmények között vette át a redaktori teendőket.⁴¹ Fejér György, Mokri Bertalan, újra Fejér, Jankovich Miklós, Schedius Lajos, Vas László, végül Thaisz András és segítőtársai, Szemere Pál követték egymást a főszerkesztői stallumban, de nem tudták megadni a folyóiratnak azt az elvi egységet és tekintélyt, amellyel az a magyar szellemi élet irányítója lehetett volna. Sok volt közöttük “az első-zó szakács”⁴², pártoskodó elfogultságaikkal a folyóiratot megfosztották tudományos hitelétől. Kölcsey például keserű gúnnyal írt a Jankovichianismus Horvatiánismusról, melynek ilyenén nem kívánt munkatársa lenni.⁴³ Thaisz eleinte – Vitkovics és Szemere hatására – Kazinczy felé irányítja a folyóiratot. 1824-től pedig mintha Döbrentei Gáborhoz húzna. A szerkesztés magán viseli az elvi részeiben ki nem forrott irodalmi élet minden bizonytalanságát. A szerkesztők nem voltak tisztában az irodalmi nyilvánosság feladataival. A nacionalizmus iránygondolataival dolgoztak, azt azonban a művelődés és a haladás eszméivel képtelenek voltak kritikailag összeegyeztetni. A munkatársak az irodalmat a “libertas conscientiae” folytatólagos, érinthetetlen területének tekintették, az irodalmi munkásságot szinte a vallási érzékenység (minden más felfogás ellen tiltakozó) jogával egyénítették. Az ott közöltek csak “magyarországi írók”, amelyekből hiányzott az irodalomról alkotott tárgyilagos és szintetikus ítélet. Ez az állandó belső ellentmondás magyarázza: elvszerűség híján miért kívántak a szerkesztők diktátorok lenni; miért nem fejlődött ki a kritikai éthosz, miért nem alakult ki olvasótábora, s miért hagyták ott az igazán értékes írók.

Érthető tehát, ha a kiadó más szerkesztőre gondolt “s a nemzetet és a közönséget azzal a nem tsekély reményt ígérhető tudósítással” lepte meg, hogy “*Tekintetes Tudós Vörösmarty Mihálynak mint új Szerkesztőnek és kedvelt nemzeti Irónak neve által nem tsekély mértékben megelőzte a ditső Magyar Nemzet óhajításait*”.⁴⁴

Vörösmarty első útja Kazinczyhoz vitt. Tudomására hozta: átvette a Tudományos Gyűjtemény szerkesztését, egyúttal elkérte tőle a Pályám emlékezete c. önéletrajzát (bizonyos változtatásokkal) közlésre. Kazinczy – bár a szerkesztőcseréről már Toldytól értesült – boldog volt. “*Mit tagadhatnék meg én azon férfútól – válaszolja – kinek nagyságát már első megszólalásakor érzettem, nevedését csodáltam, jövő fényét előre látom.*”⁴⁵ Minden szerkesztői kérést teljesített. Talán arra is gondolt, hogy a Tudományos Gyűjtemény ezentúl az ő programját fogja szolgálni. Hiszen bármennyire eltávolodott a folyóirattól, az emlékek, melyek hozzákötődtek, determináltak. Itt közölte Horváth Endre az első kritikát munkásságáról; hivatalos nyilvánosság előtt itt fejezte be a nyelvújítás korszakos munkáját,⁴⁶ s itt jelent meg 1817-ben Szemere Pál összeállításában az újított szavak jegyzéke. Minden más “folyóírás” csak frusztrálta Kazinczyt. Az Aurorában nem szerette a túltengő nemzetiességet. A Hébében “*csak virágok vannak, ha néha alaktalanok, színetlenek vagy illattalanok is*”. Amúgy Igaz Sámuel halála után ő akarta átvenni, de inkább “képes poétai s prózai anthológiát” kívánt szerkeszteni helyébe. Az Élet és Literatúráról az volt a véleménye, hogy nincs áttekinthető beosztása, “*csak olly elkészült ember érti, mint akik írták*”.

Kazinczy reményét mintha Vörösmarty igazolni látszott volna. A Tudományos Gyűjte-

mény címlapjáról elhagyta a "fáklyás gyermek vignetet", mely Kazinczy előtt a "neki dühödött nemzetiség" jelképe volt. Programjából azt is láthatta, hogy abban a nemzetiesség a haladással van összekötve. Mintha régi álma valósult volna meg: "A Magyar Útra külföldi virágokat is hintegetni." S a gyermekgénuszt fölválthatta Ferenczy István Kazinczyról mintázott szoborterve: a Bölcs Pannon... "amint maga magát egy fátyol alól kitakarja, és maga magát kifejtőzni igyekszik, ... a jobbkezebe egy visszafordított fegyver".⁴⁷

Még inkább megnyugodhatott Kazinczy, amikor megismerte Vörösmarty nyelvújítással kapcsolatos állásfoglalását. Vörösmarty szerkesztői megjegyzései bizonyítják: Kazinczy szellemében gondolkodott. "Nagy különbség józanul, ízléssel, s lélekkel s ellenben oktanul, ízlés, lélek nélkül újítani... A szokáshoz (usus) idő kívánatik s éppen ennek tulajdonítja Horatius is a ius norma loquendi-t. Mit akarunk mi idő előtt a szokásról ítélni? munkáskodjunk, kiki legbölcsebb belátása szerint, a többit hagyjuk az időre. Kiforjra a nyelv a nem bele valót... Valljon micsoda nyelven fog az Értekező aestheticai, philosophiai vagy akármely tudományos értekezést írni? az újat gyűlöli, az avulótól borzad, a deákos magyarsággal szinte elméskedik: alig marad hátra egyéb, minthogy magyarul ne írjon vagy csak olyant, ami igen híven őrizkedik minden tudománytól s újabb gondolattól, csakhogy a mindennapiság határát által ne hágja... A nem olvasás, a részvétlenség az, mely akármely emelkedő literaturát eltemethet."⁴⁸ Kazinczy azt már nem élhette meg, hogy lássa, mint viszi Vörösmarty a nyelvújítás szellemét diadalra. De örömeire szolgálhatott, hogy Vörösmarty Kazinczy élete értelmét kitevő munkájában mellé állt. Ifjúkori rajongása felszítódik, s azon van, hogy arcképét megfestesse s a folyóiratban közölje.

Az irodalmi viszonyok azonban éppen akkor vesznek olyan fordulatot, mely megtörte a két figyelmes lélek egymásra áramló sugárzását.

Vörösmartyt is elérte a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőinek végzete: a kívülről érkező hatások fölibe kerekedtek. Toldy és Bajza inspirációjának a passzív karakterű Vörösmarty nem tudott ellenállni. Egyébként is kiderült, egyénisége nem való szerkesztőségre, ő inkább elméleti beállítódású. A megalakult Tudós Társaság is sok idejét elvitte. Bajza és Toldy a nevére inkább támaszkodott, semmint ő az övékére.

Az irodalmi közélet ez idő tájt vitákkal ("pörökkel") telített. Vörösmarty a Conversationslexikon-pör vagdalkozásaiban csak közvetve vett részt: a Tudományos Gyűjteményben helyet adott Bugát Pál bírálatának,⁴⁹ így ő is hozzájárult Döbrentei Gábor összeroppanásához. Döbrenteit ő sem szerette, hiszen ellensége volt az új írói nemzedéknek. Érthető tehát, hogy ha nyilvánosan nem is, de baráti körben helyeselte Kazinczy Döbrenteihez írt levelének megbélyegző tónusát.⁵⁰ Az ellentétek a Bajza, Toldy és Vörösmarty nevével fémjelzett új nemzedék és az agg mester között az ún. Pyrker-pörben, Kazinczy Szent Hajdan Gyöngyei-fordítása kapcsán kerültek felszínre. 1831-ben a Bajza szerkesztette Kritikai Lapokban Toldy erősen megbíráltta Kazinczyt, amiért prózában magyarította Pyrker egri érsek német nyelvű vallásos eposzát. A vád túlzott arisztokrata-tisztelet, hazafiatlanság és korszerűtlenség volt. Ettől kezdve Kazinczy "a tiszteletet érdemlő kis kört" másként kezdte látni. Vörösmartyval meg-

billen – immár véglegesen – kapcsolata. Amikor 1831. május 2-án Teleki József asztalánál találkoztak, Vörösmarty csak ennyit mondott Kazinczynak: *“Neki Pannonhalmi Utamra az a megjegyzése van, h. amit felőlök mondok, nem áll meg a maga helyén ezen Munkában, és hogy a szemtelen vadság, neveltlenség, éretlen gőg sértők.”*⁵¹ Kazinczy a kijelentésre nem felelt. Talán Vörösmarty tárgyilagossága – egyéni sérelmeit nem emlegette – lefegyverezhette. Jóllehet Kazinczy hitelt adott ugyanakkor azon vádnak, hogy Kovács Pál, Szalay László Bimbó c. verses kötetéről írt recenziójába Vörösmarty beledolgozott, hogy *“még jobban megszégyenítse. Mert Bajzáék nem méltóztatnak a magoknál ifjabbat a magok társaságában megszzenvedni.”*⁵²

Soha többé nem találkoztak, sem levélben, sem másként. Egymástól távolodva higadtabban gondolhattak vissza a küzdelemre, mely inkább személyi, mint elvi álláspontot tükrözött. Kazinczy még abban az évben meghalt. A Tudományos Gyűjtemény is meghajolt emlékezete előtt: *“Literatúránk őszeinek végsője lezárta viszontagságokkal s érdemei sokaságával nevezetes pályáját 72 eszt. korában.”*⁵³

A Vörösmarty és Kazinczy közti nagy távolságnak oka nem viták elvi szenvedélye, hanem nemzedékprobléma. A nyelvújítás kérdésén kívül alig volt egymásra több utaltságuk. Vörösmarty maga kevés új szót alkotott, de elfogadta a nyelvújítást, s nyelvképzeletével egyéni módon gazdagította irodalmunk életét. Ahogyan Kazinczy nem gátolta, de emelni sem emelte Vörösmarty pályáját, minthogy Vörösmarty sem Kazinczyból indult ki, s így nem is folytatta.

Kettejük között egy egész irodalmi világ, új kultúra áll. Kazinczy nem értette meg Vörösmartyt: más ars poeticát vallott. Az ideaegység elsőségének hangoztatásával a műalkotás műfaji tisztaságát elébe helyezte az egyéniség önkifejezőképességének. Az ihlet percét csak a múgond intellektuális fegyelmezettsége – az élet zajától messze, rejtetten – örökíthette meg. Vörösmartynak nem állt rendelkezésére korábbi ars poetica, de két erő hatalmában tartotta: a nyelv bája⁵⁴ és az egyéniség új érzése. Jóllehet belső megvilágításban egy-két fénypászma még a régi, eszményítő fényforrásokra emlékeztet. Az ő költészete a jövő mindenképpen bekövetkező ünnepe – lét-íz, melyen át megsejthető az élet mélysége. Formai tudatossága minden artisztikus mezevén áthatol, sorsvállalása hangulatszabadság. Nyelvkezelése tudós gondosságát a teremtő nyelvképzelet bősége ostromolja. Költészete életteli és a keresett, várt világ reményeinek különös elegye. Maga a romantikus káosz. Amiből majd kitisztul az ember.

Bizonyos: Széphalmon mondták ki először, emberi szónak legvonzóbb szolgálata a szépség. De Vörösmarty hexameterei nemcsak a szépséget szolgálták, hanem az ünnep erejét is: a magyar földre (is) bevonuló nemzeti génuszét. Jóllehet a világitó fáklya Kazinczy kezében lobogott.

Jegyzetek(Endnotes)

¹ Kölcsey Ferenc minden munkái, Budapest, 1887. IX. 144.o.

² Kölcsey Ferenc Kazinczy Ferencnek, 1815. júl. 5. – in: Kölcsey Ferenc levelezése. Válogatás, Budapest, 1990, 62.o.

- ³ Kazinczy Ferenc levelezése I-XXI., kiadja: Váczy János, Budapest, 1890-1911 (a továbbiakban: KFL); XII.: 430-431.o.; Kazinczy és Berzsényi kapcsolata, levelezése, versei, közli: Merényi Oszkár, in: Berzsényi-émlékkönyv, Budapest, 1976, 235-412.o.
- ⁴ KFL, XII.: 48.o.
- ⁵ KFL, XVI.: 528-529.o.
- ⁶ Melynek összefoglaló mintái Szemere Pál huszonkétívnyi kéziratos Szó-Lexikona, s a Gyarmathi Sámuel tervezte Új lexicon lettek volna.
- ⁷ Benkó Loránd: Irodalmi nyelvünk fejlődésének főbb vonásairól: Anyanyelvi műveltségünk, Budapest, 1960, 221-238.o.; uő.: Adalékok a magyar szókincs szerkezetének változásához = Nyelvtudományi Közlemények, LXIV (1962), 115-136.o.
- ⁸ Kölcsey Ferenc Döbrentei Gábornak, Álmosd, 1815. május 3., in: Kölcsey Ferenc levelezése, No. 32., 50-51.o.
- ⁹ KFL, XVII.: 472.o.
- ¹⁰ Sziklay László: Kazinczy az irodalom kérdéseiről, Kassa, 1934; Hankiss János: Az irodalom-szervező, in: uő.: Európa és a magyar irodalom, Budapest, 1942, 162-186.o.; Ruzsiczky Éva: A grammatikus Kazinczy = Magyar Nyelv 1960, 11-20.o.
- ¹¹ KFL, VII.: 431.o.
- ¹² KFL, XV.: 242.o.
- ¹³ 1824. 133-134.o.
- ¹⁴ Kazinczy Kis Jánosnak, 1823. dec. 29. KFL, XVIII.: 479.o., Zádor Györgynek, 1823. dec. 30., KFL, XVIII.: 483.o.
- ¹⁵ Vörösmarty Mihály levelezése, s. a. r. Brisits Frigyes, Budapest, 1965, I-II., I. 51.o.
- ¹⁶ Vö.: Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza, in: Válogatott művei, vál.: Kovács Kálmán, Budapest, 1989, 977.o.
- ¹⁷ KFL, XIX.: 88-90.o.
- ¹⁸ KFL, VIII.: 456.o.
- ¹⁹ KFL, XII.: 92.o.
- ²⁰ uo.
- ²¹ KFL, XIX.: 170.o.
- ²² "Bocsásd el szolgád, Uram..." – az agg Simeon énekére utal, aki a karjaiban nyugvó csecsemő-Jézusban felismeri és beteljesülni látta a próféták messiási ígérését.
- ²³ KFL, XIX.: 202.o.; XX.: 25-27.o.
- ²⁴ KFL, XX.: 236.o.
- ²⁵ KFL, XX.: 303.o.
- ²⁶ Kovacsóczy Mihály tehetséges újságíró, de szépirodalmi művei csekély értékűek. 1822-től levelezett az öt nagyra tartó Kazinczyval. Vö. Illyés Gyula: Egy elfeledett nagy előd, vagy a rágalmazás iskolája = Magyar Csillag, 1943, I.: 101-105.o.
- ²⁷ KFL, XVII.: 436.o.
- ²⁸ Ezt Kis János már 1814-ben észreveszi: "... a buzgóságnak most magok is sokkal több akadályait érzik, mint elébb." KFL, XII.: 106.o.
- ²⁹ KFL, XVI.: 374.o.
- ³⁰ KFL, XXI.: 82.o.
- ³¹ Csetri Lajos: A magyar irodalmi nyelvújítás harcai és Kazinczy, in: Egység vagy különbözőség, Szeged, 1990.
- ³² Imre László egyenest Vörösmarty "néma hatalomátvétel"-ének méltatja. in: Vörösmarty és a romantika, szerk. Takáts József, Pécs – Budapest, 2000, 21-31, különösen 23.o.
- ³³ KFL, XX.: 451.o.
- ³⁴ Gyulai Pál: i. m. 980-981.o.

³⁵ KFL, XIX.: 523.o.

³⁶ *Dávidházi Péter: A nemzet mint res ficta et picta keletkezéséhez, in: Vörösmarty és a romantika, i.m. 107.o.*

³⁷ KFL, XX.: 136-137.o.

³⁸ KFL, XX.: 5.o.

³⁹ KFL, XX.: 223.o.

⁴⁰ *Pesten, 1831, 45.o.*

⁴¹ *A magyar sajtó története I. 1705-1848, szerk: Kókay György, Budapest, 1979, 308.sk. o.*

⁴² *Vitkovics Mihály kifejezése. KFL, XVI.: 356.o.*

⁴³ KFL, IX.: 178.o.

⁴⁴ *Tudományos Gyűjtemény 1828. I.: 116-117.o.*

⁴⁵ KFL, XX.: 455-456.o.

⁴⁶ *1819. XI. Orthologus és Neológus nálunk és más Nemzeteknél.*

⁴⁷ KFL, XIX.: 284.o.

⁴⁸ *Tudományos Gyűjtemény 1828/XI.-ben D. I. névjelzéssel: Értekezés a Magyar Nyelvben lábrakapni kezdő újabb Írás-módjáról.*

⁴⁹ *1830. II.: 119-123.o. A pört Bajza Figyelmeztetés c. polemikus röpirata váltotta ki, amelyben a Döbrenteihez kötődő új, magyar nyelvű lexikont támadta. A részletekről lásd: Szabó Adorján: A Conversations-lexikoni pör története, Kassa, 1899; Fenyő István: Valóságábrázolás és eszményítés, in: Irodalomkritikai gondolkodásunk fejlődése 1830-1842, Budapest, 1990.*

⁵⁰ KFL, XXI.: 38-39.o.

⁵¹ KFL, XXI.: 541.o.

⁵² *Tudományos Gyűjtemény 1831. III. 106-114.o.*

⁵³ *1831. VIII.: 120-121.o.*

⁵⁴ *Czapáry L.: Vörösmarty emlékkönyve, Budapest, 1905, 220.o. – Stettner Györgyhöz írt levele.*